

Népi erdőbirtoklás és erdőhasználat

Petercsák Tivadar

A Bükk hegységből, a borsodi Hegyhátból¹ és a Bükkaljából álló Bükk-vidék lakosságának életmódját alapvetően meghatározó tényező az erdő. A táj története során koronként és a helyi geográfiai-ökológiai viszonyoktól függően változó intenzitással hatott az emberek mindennapi életére. Az erdő élelmet, tüzelőt, munkalehetőséget, az irtás révén szántóföldet, az épületekhez, valamint a mezőgazdasági és háztartási eszközökhöz alapanyagot, a háziállatoknak pedig legelőt és takarmányt biztosított. A hegység belseje felé haladva egyre kisebb területre szorul a mezőgazdálkodás, és az erdő bír nagyobb jelentőséggel. Az erdei munkalehetőségek – a favágás, fakészítés, a fa fuvarozása, a szén- és mészegetés, a faeszközök készítése – a hegység belsejében fekvő települések életében, az itteni lakosság tevékenységében kaptak meghatározó szerepet. A speciális erdei termékekkel egy nagyobb táji munkamegosztás keretében illeszkedtek, amelyben áruikat a nagytáj déli területén, illetve az Alföldön gabonára és egyéb élelmiszerre cserélték.

Az erdő a falvak összterületén belül településenként változó arányt képvisel, de még a hegység peremén is többszöröse a művelhető szántóföldeknek. A 19. század második felében Felsőtárkány és Bükkzsérc határának 81%-a erdő, Szarvaskőn 69%, Nagyvisnyón 72%, Bélapátfalván 60%, Szilvásváradon 66%, Tardonán pedig 64% az erdő részesedése (SOÓS IMRE 1975.). A Bükk belsejében lévő telepek községek határának még a 20. század elején is több mint 90%-a volt erdő: Bükkszentkereszt 91%, Bükkszentlászló 94%, Répáshuta 92% (VIGA GYULA 1986. 11.)

A hagyományos népi erdőhasználatot alapvetően befolyásolták a tulajdonviszonyok, az erdőbirtoklás formái. Az 1848-as jobbágyszabadítás előtt a Bükk-vidék erdőségei túlnyomórészt nagybirtokosok kezén voltak, mint az egri püspök, majd érsek, az egri szeminárium (Bélapátfalva, Bánhorváti, Uppony, Bóta, Királd, Mercse), az egri káptalan (Bükkzsérc, Felnémet, Felsőtárkány, Egerbakta, Szarvaskő,

Sajóvárkony), a gróf Keglevich család (Szilvásvárad, Visnyó), a gróf Serényi birtok Dédesen, örögróf Pallavicini, herceg Coburg vagy az államot képviselő diósgyőri koronauraldom (FÉNYES ELEK 1851.; SOÓS IMRE 1975.; BAKÓ FERENC 1983. 335–336.). A jobbágyság a faizási jog alapján részesedtek a földesúri erdő fájából, és állataikat az erdei legelőn, makkosokban legeltethették. A felsőtárkányi jobbágyság a 19. század első felében 27 szekér száraz vagy gallyfát kaptak tüzelőnek, a zsellérek 27 napon hordhattak száraz fát háton. Általános volt, hogy a faizás száraz és dőlt fára vonatkozott. A diósgyőri koronauraldomban az 1772. évi vágásterveken az úrbéres községek használatára kihalított erdőket jelölnek, később viszont arról értesülünk, hogy az uradalom megengedte jobbágyságának, hogy bármelyik helység a saját területén lévő erdőkből mind épületre való, mind pedig tűzifával ellássa magát. A jobbágyságok és zsellérek a faizásért a Mária Terézia-féle úrbérendezés után favágással és fuvarozással tartoztak. A felsőtárkányi zselléreknek fél öl fát kellett kitermelni, a jobbágyságoknak pedig telkenként egy öl fát fuvarozni Egerbe. A diósgyőri koronauraldom az 1760-as évektől egyre inkább arra törekedett, hogy a robotot favágással és fafuvarozással teljesítsék az úrbéresek. A 18. század végétől a földesurak sokfelé korlátozni igyekeztek a jobbágyságok fahasználatát, különösen a fával történő kereskedést. A diósgyőri uradalom gazdálkodásában előtérbe került a faértékesítés, ezért 1813-ban már tilalmazták a jobbágyságok tűzi- és szerszámfával való kereskedését és korlátozták a faépítkezést (SZILAS GÉZA–KOLOSSVÁRY SZABOLCSNÉ 1975. 144.; VERES LÁSZLÓ 1982. 174.; VIGA GYULA 1982. 232–233.; PETERCSÁK TIVADAR 1992. 40–42.).

1848 után a volt jobbágyságok a faizás és az egyéb erdei haszonvételek helyett a földesúritól elkülönített erdőt kaptak, amelyet a legelővel együtt osztatlanul birtokoltak. A Bükk-vidéken az 1850–1870-es években zajlottak a tagosítási és elkülönítési perek, és ezek során községenként megszabták az egy telekre jutó erdő mennyiségét, és azt közösen kimérték a volt

¹ A természeti tájak rendszertani felosztása szerint a „borsodi Hegyhát” a Bükkhát (Bükklába) kistájcsoporthoz felel meg, amely két kistájra tagolódik: a Tardonai-dombságra és az Upponyi-hegységre. (A szerk.)

úrbéreseknél (PETERCSÁK TIVADAR 1988. 27.). Az erdő minőségétől és a korábbi helyi faizási gyakorlattól függően nagy eltérések voltak a falvak között: pl. Felnémeten 7, Felsőtárkányban 8, Szarvaskőn 9, Szilvásváradon pedig 12 magyar hold (1200 négyeszőgöl) erdő jutott egy jobbágytelekre (PETERCSÁK TIVADAR 1985. 254.). Így Felsőtárkányban 360 kat. hold (az összes erdő 3,3%-a), Felnémeten 230 kat. hold (10,5%), Szilvásváradon 261 kat. hold (5,7%) került a volt úrbéresek tulajdonába (SOÓS IMRE 1975.).

VOLT NEMESI KÖZBIRTOKOSSÁGI, MAGÁNPARASZTI ERDŐK

A nagy erdőterületekkel rendelkező uradalmak mellett a keleti-palóc községekben élő nagyszámú közép- és kisnemesnek is volt erdeje. Kisnemesi község volt vidékünkön pl. Bükk-szenterzsébet, Tárnalelesz, Balaton, Egerbocs, Mikófalva, Omány (PALÁDI-KOVÁCS ATTILA 1982. 19.). A nemesi falvakban a földbirtokok *köz-birtokosságban* éltek egymással. Ezek gazdasági és hasznosítási szervezatként összefogták a több nemes érdekkörébe tartozó osztatlan ingatlanok közös használatát. A nemesi belsőség és tartozékai sohasem váltak a közbirtokosság részévé, de a nemesi közbirtokosság szervezte és szabályozta többek között a közös tulajdonban lévő erdők használatát (PETERCSÁK TIVADAR 2000. 621–622.). Az egykori nemesi közbirtokossági erdőket a 19. század végére felparcellázták, s ezeket az erdőrészeket a tulajdonosok öröklés és vásárlás révén gyarapították. Egerbocson a nemesi közbirtokosság erdeinek a felosztása után azokat hadak, illetve nagycsaládok szerint mérték ki, és a nagycsaládok szétválását követően apróbb *parcellákra, nyilasokra* osztották. Itt a Szecsco, Balog, Meleg, Bertóti családoknak volt nagy erdejük, a Balog és Szecsco családnak összesen 150–200 hold. Ezen belül pl. Balog Antal 20 hold erdővel rendelkezett. Szilvásváradon az Orbán család 160 kat. holdas birtokából 32 hold volt az erdő.

A magánerdők tulajdonosok szerint határjelekkel voltak egymástól elválasztva. Egerbocson *karó közti erdőknek* is nevezték. Az egyes birtokosok erdejét *határdombok* és *határfák* választották el egymástól. A parcella négy sarkán határdomb volt, beleállított karóval. Az ilyen földkupacot *zsombiknak* is hívták (Szilvásvárad). A parcella végén lévő karóra írták a terület számát. Ezen kívül a határvonalon egymástól látótávolságra mindkét oldalon

megfaragott határfák is voltak. Ezeket a határjeleket 5–6 évenként megújították, s azokat egyik erdőtulajdonos sem vághatta ki.

Az 1879. évi erdőtörvény a magánerdő-birtokosoknak engedélyezte, hogy bármikor kivághassák erdejüket. Az 1930-as évektől azonban már engedélyt kellett kérni a fakitermeléshez. Az erdész az erdő állapotától függően adott engedélyt évente bizonyos mennyiségű fa kivágására. A paraszti tulajdonosok vigyáztak az erdejükre, komoly értéknek, biztonsági tartaléknak tekintették. Csak akkor adtak el tarvágásra 1–2 holdnyi területet, ha anyagilag megszorultak. Saját tüzelőjüket a tisztítás során a satnyább, fejlődésben visszamaradt fák kivágásával szerezték be.

A nagyobb területű magánerdők 1948-ban kerültek állami tulajdonba, a kisebb birtokokat pedig az 1960-as évek elején a termelőszövetkezetek vették használatba. Dédestapolcsányban azonban a 10 kat. hold alatti *parcellázott erdők* az 1980-as években is egyéni tulajdonban voltak (PETERCSÁK TIVADAR 1988. 35–36.).

A VOLT ÚRBÉRESEK KÖZBIRTOKOSSÁGAI

A földesúritól különválasztott erdőt a legelőhöz hasonlóan nem osztották szét a volt jobbágyok és zsellérek között – hiszen csekély mértékük miatt ezeket külön-külön fenntartani nem lehetett –, hanem közös kezelésükben maradtak és osztatlanul birtokolták. Az így létrejött közbirtokossági erdők használatáról és műveléséről az 1879. évi erdőtörvény, majd az 1898. évi XIX. tc. rendelkezett. A 19. század végére megalakult közbirtokosságok szervezeti felépítését és működését központi rendeletek szabályozták, ugyanakkor az egyes gazdasági közösségek erdőkezelési gyakorlatát, a faosztás módját nagyban befolyásolták a helyi viszonyok és a korábbi közösségi, földhasználati hagyományok (PETERCSÁK TIVADAR 1997. 209.).

A közös erdőhasználat kezdetei nem ismeretek, de az országos rendeletek hatására a 19–20. század fordulóján a Bükk-vidék falvaiban is megtalálható legalább egy szervezet, amely a közös erdő és legelő ügyeit intézte. Ezek helyi megnevezése rendkívül változatos, sőt egy-egy településen belül is eltérő: *úrbéres birtokosság* (Felsőtárkány), *volt úrbéres birtokosság* (Szarvaskő, Egerbocs), *birtokosság* (Noszvaj, Diósgyőr), *volt úrbéres gazdaközönség* (Felsőtárkány), *gazdaközönség* (Bélapátfalva, Noszvaj), *úrbéri közbirtokosság* (Tardona), *volt úrbéres közbirtokosság* (Felné-

met), *közirtokosság* (Noszvaj, Bélapátfalva, Répáshuta, Bükkszentkereszt, Bükkzsérc, Nagyvisnyó), *erdőirtokosság* (Répáshuta), *régi erdőirtokosság* (Felsőtárkány), *gazdaság* (Bükkszék, Felsőgyőr²). A volt zsellérek több faluban külön közirtokosságot alakítottak. E községekben a volt jobbágyok szervezetét *telkes közirtokosság* (Szilvásvárad, Dédestapolcsány), *gazda közirtokosság* (Bükkzsérc), *a volt koronai úrbéres telkesek birtokossága* (Diósgyőr) elnevezéssel különböztették meg a zsellérek szervezetétől: *zsellér közirtokosság* (Szilvásvárad, Dédestapolcsány, Bükkzsérc), *volt úrbéres zsellérek birtokossága* (Diósgyőr), *volt úrbéres zsellérek gazdasága* (Felsőgyőr). A volt telkesek erdejét hívták még *úrbéri erdőnek* (Tardona), *úrbéres erdőnek* (Dédestapolcsány) vagy *telkes erdőnek* (Szilvásvárad), különválasztva a *zsellér erdőtől* (Szilvásvárad) (MÁDAI GYULA 1965. 126.; 1984. 60.; BOZÓ JÓZSEF 1970. 101.; PETERCSÁK TIVADAR 1985. 255.).

Az erdő 1935-ig az egykori úrbéresek osztatlan tulajdonában volt, az 1935. évi IV. tc. alapján pedig a hivatalosan *erdőirtokossági társulatoknak* nevezett gazdasági szervezetek közös tulajdona lett. Már a 19. század utolsó harmadában hozott törvények állami kezelés alá helyezték a közös erdőket. Erre azért volt szükség, mert az erdőt sok helyen legelőnek használták – így vidékünkön is –, és az állatok sok kárt tettek benne, másrészt a tulajdonosok nem sokat törődtek a kivágott fák pótlásával (PETERCSÁK TIVADAR 2000. 623–624.).

A közirtokosság a falun belül önálló testületet alkotott, és sajátos szervezeti rendje volt. A folyamatos működést és a közös vagyont érintő legfontosabb kérdésekben a tagok közgyűlése döntött. A legtöbb helyen évente két gyűlést tartottak: télen a fakitermelés, illetve faosztás alkalmával és év elején vagy tavasszal. Év elején értékelték az előző évi munkát, felfogadták az új alkalmazottakat, és megválasztották a vezetőséget. A gyűlésekről jegyzőkönyvet vezettek, és a levéltárakban megmaradt példányok betekintést nyújtanak több falu közirtokosságának (Felsőtárkány, Bélapátfalva, Nagyvisnyó, Noszvaj, Felsőgyőr) működésébe (MÁDAI GYULA 1965.; PETERCSÁK TIVADAR 1987; 2000a.).

A *vezetőséget, birtokossági tanácsot* (Diósgyőr) Felsőtárkányban évenként, máshol 3–4 évenként választották, és az évközi ügyintézés volt a feladata. Meghatározott feladatkörű tisztségviselői és választmánya volt. A közbir-

tokosság vezetője az elnök, gazdaközönségi elnök (Felsőtárkány). Rendszerint valamelyik módosabb gazdát választották elnöknek. Sokat számított a rátermettség, az alkalmasság. Felsőgyőrben a legtöbb erdőjoggal rendelkezők közül választották az elnököket. Ő vezette le a gyűléseket, tárgyalt az erdészeti hivatallal és a község vezetőivel, képviselte a közirtokosságot a hatóságoknál. Ő kérte a vágási engedélyt az erdőre, az erdőszel és az erdőgazdával kijelölte a vágható területet, irányította a faosztást, gondoskodott az erdő és a közös legelő tisztításáról, felújításáról. Felügyelte a birtokossági alkalmazottak munkáját. Az elnök rendszerint tiszteletdíjban részesült (pl. Felsőgyőrben 1905-ben 20 korona, Bélapátfalván 1935-ben 130 pengő, 1946-ban pedig 250 forint), de az is általános, hogy erdő- és legelőjog illetve meg. Felsőtárkányban kaszáloilletményt kapott a közös rétből. A *pénztáros, pénztárnok* a közösség pénzügyeit intézte. Megválasztásakor a megbízhatóság és a rátermettség volt a legfontosabb. Bélapátfalván az elnökkel azonos tiszteletdíjat kapott, Felsőgyőrben a 20. század elején 20 korona fizetés és egy *illetőség* járt a munkájáért, Felsőtárkányban viszont „*tiszteletből szolgál*”. A *gazda, erdőgazda* feladata volt az erdő folyamatos ellenőrzése, irányította a fakitermelést, segítette az elnökök a faosztásban. Répáshután tiszteletdíjat kapott. A közgyűlések jegyzőkönyveit külön *jegyző* vezette, és végezte az összes írásbeli teendőket. A közirtokossági gyűléseket általában vasárnap délután tartották a községházán vagy az elnök lakásán, de gyakran az iskola, illetve a kultúrház volt a helyszín. A szavazásokon egyes birtokosságokban az illetőségük arányában vettek részt a tagok (Bélapátfalva, Nagyvisnyó, Felsőtárkány, Répáshuta), Bükkzsércen viszont minden tagot egyenlő szavazati arány illetett meg (MÁDAI GYULA 1965. 128–129.; PETERCSÁK TIVADAR 1988. 29–30; 1989. 246–248.).

A közirtokosságok tagjai a közös erdőből, illetve a közös vagyonból az ún. *jog, erdőjog* alapján részesedtek. Ezt hívták még *illetőségnek* (Felsőtárkány, Szilvásvárad, Nagyvisnyó, Bükkzsérc, Bükkszék, Tardona, Egerbocs, Bélapátfalva, Noszvaj), *résznek* (Bükkszék), *erdőilletéknek* (Diósgyőr) vagy *páskomnak* (Bükkzsérc). Az erdőjog eredetileg a legelőjoggal együtt a szántóföldhöz, a telki állomáshoz tartozott. A 19. századi erdőelkülönítéskor egy-egy gazdának a birtoka után járó erdőterületnek a közösen használt erdőből ráeső tulajdonrészét jelentette.

² Diósgyőr ezen névváltozatát az 1808-ban kiadott Lipszky-Repertorium is említi, mint Győr egyik részét (Diós-Győr, Felső-Győr). (A szerk.)

A Bükk-vidéki falvakban általában egynyolcad telek után kaptak egy jogot, illetőséget. Felsőtárkányban úgy emlegetik, hogy *fél fertál* (4 kat. hold), Diósgyőrben és Felsőgyőrben egy ráta-föld (2,5 kat. hold) után járt egy erdő- és egy legelőjog. A zsellérek Bükkzsércen házanként, Diósgyőrben és Felsőgyőrben 5–700 négyszögölnyi zsellértelek után kaptak egy-egy illetőséget. Felsőtárkányban a föld nélküli zsellérek egy-egy *gyalogilletőséghez* jutottak (MÁDAI GYULA 1965. 126–127.; BOZÓ JÓZSEF 1970. 103.; PETERCSÁK TIVADAR 1987. 150–151.; 1988. 28–29.). Sajátos volt a „*Répáshutai Telepesek*” erdőbirtokossága és a bükkzentkereszti *közbirtokosság*. Répáshután a hagyomány szerint 55 jog volt, és „*tizenkét gyerek után három jog járt*”. Egy jog 1440 négyszögöl erdőt jelentett. Bükkzentkereszten a közbirtokosság alapításakor mind a 68 család egy-egy illetőséggel bírt (MÁDAI GYULA 1984. 60–61.; VERES LÁSZLÓ 2000. 72.). Felsőtárkányban a közbirtokosság 352, Nagyvisnyón 366, Felsőgyőrben 28,5 illetőséggel rendelkezett, s ez minden helyen egyenletlenül oszlott meg: pl. Tardonán a 151 illetőségből egy-egy család kezén 5 illetőség volt a legtöbb, de előfordult, hogy 4–5 embernek volt egy joga. A gyermekek a jogot a szántófölddel együtt örökölték, de a 20. századra már külön is vált az erdőjog, és azt szabadon adhatták-vehették. A tapasztalat szerint az erdőjogot nem szívesen adták el, erre csak akkor került sor, ha a család anyagilag „*megszorult*”. Az erdőjog értéke a helyi körülmények szerint változott: pénzért, terményért vagy állatért értékesítették. Felsőtárkányban a két világháború közötti években 120 pengőért adtak el egy erdőjogot. Örökléskor a gyermekek rendszerint egyformán részesedtek az erdőjogból, ezért idővel nagyon sok töredékjog keletkezett. Így lettek Bükkzsércen a *féljogosok*, *negyedjogosok*. Felsőtárkányban úgy igyekeztek elkerülni, hogy töredékjogok keletkezzenek, hogy örökléskor az egyik örökös kapta az erdőilletőséget, a másik pedig a legelőjogot. Az is előfordult, hogy az egyik évben az egyik testvér, a következő évben a másik kapta meg az illetőség után járó fát. Mindezeket a tényeket rögzítette a közbirtokosság jegyzője (PETERCSÁK TIVADAR 1987. 154.; 1988. 29.).

A volt úrbéresek közösségeinek az erdő, legelő és rét mellett szántóföldje és egyéb vagyona is volt. Felsőtárkányban az 1930-as években a gazdaközönség 731 kat. hold ingatlanal rendelkezett, amelyből 300 kat. hold volt az erdő, 416 hold a legelő és 4 hold a rét. Emellett volt 8 kat. hold 69 négyszögöl szántó-

föld, amelyet rendszeresen haszonbérbe adtak. A birtokosság rendelkezett egy kőbányával, bikaistállóval és sertésóllal a kanok számára, valamint használta a község tulajdonát képező gazdasági magtárat. A kiadások között jelentős tétel volt az ingatlanok adója, az erdőkezelési járuléka, az alkalmazottak és tisztviselők fizetése, az apaállatok vásárlása.

A közbirtokosságok a pásztorok (csordás, gulyás, kondás) mellett rendszerint *kerülőt*, *mezőört* és *erdőört* is alkalmaztak, akik a község határát őrizték. Felsőtárkány és Kistálya birtokossága közösen fogadott erdőkerülőt, akinek a járandósága 1922-ben 7,5 mázsa búza, kaszáló és egy-egy *nyilas* (egy erdőjog után járó) fája mindkét faluból, valamint 2000 korona évi fizetés. Saját használatra egy koci hulladék fát is szedhetett (PETERCSÁK TIVADAR 1987. 147–150.). Bükkzsércen az erdőkerülő, *baltáskerülő* – aki az erdőn hált – fizetése 300 korona és négy koci „*lábonszáradt*” fa volt (BOZÓ JÓZSEF 1970. 107.).

A bevételek között legtöbb a közös erdő évenként kitermelt fájából származott, amelyből bányafát, szerszámfát és tűzifát is értékesítettek. Ha a költségvetésben hiány mutatkozott, vagy nagyobb vásárlást terveztek, akkor az összeget illetőség arányában kivetették a tagokra. 1932 októberében a nagyvisnyói közgyűlés úgy határozott, hogy az adóhátralékok és az erdőőrzési illeték fedezetére közbirtokossági adót vet ki, illetőségenként két pengőt. „*Ha valaki a kivetett adót nem fizeti meg pontosan, az illetősége után járó fa visszatartandó, eladandó és adóba fordítandó*” – szölt a határozat (Heves Megyei Levéltár V-276/b/1.). A felsőtárkányi gazdaközönségnek abból is jövedelme származott, hogy a birtokosság területén meszet égetőktől használati díjat szedtek, de a földjükön gyakorolható vadászati jogot is bérbe adták. A felsőgyőri gazdaság gyakran engedélyezte a bükkzentkereszti mészégetőknek, hogy náluk felébe meszet égessenek.

A közös erdő legfontosabb hasznából, az évenként kitermelt fából a tagok erdőjoguk arányában részesedtek. A közbirtokossági erdők állami kezelés alatt állottak, s az évenként kivágható területet, illetve famennyiséget a járási erdőfelügyelőség engedélyezte, és azt a vágási ütemterveknek megfelelően az erdész jelölte ki. Az erdész a közbirtokossági elnökkel, a pénztárossal, az erdőgazdával és néhány taggal kész ősszel, tél elején vonult ki az erdőre, és megjelölték a kivágható részt, a *nyilast*. A terület határán álló fákat *megcirkálták*, *megcsikarták*, vagyis kéz magasságban lefaragták

az oldalát. Felsőgyőrben *bélyegző kalapácsot* használtak jelölésre. A fák minőségétől függően az erdész döntötte el, hogy az adott területen milyen vágás legyen. *Tállóra vágáskor* (tarvágás) minden fát kitermeltek, csak 40–50 méterenként hagyták egy-egy magfát. A közbirtokossági erdőkben gyakoribb volt a ritkítás (*tisztítás, szálalás*), amikor a növendék fákat vágták ki. *Gyérítéskor* a beteg, fejlődésben elmaradt fákat termelték ki (PETERCSÁK TIVADAR 1992. 65–66.).

A fának a jogosultak közötti elosztását a vezetőség intézte. Először *megnomerázták, kinyilasták a fákat*. Ezek a kifejezések azt jelzik, hogy a tagok között számozott vagy megjelölt területet, illetve álló fát osztottak. Tarvágáskor a gazdák joguk arányában egy-egy erdőrészt kaptak, amit maguk termeltek ki. Mikófalván rendszerint az akácosban osztották *nyilasokat* (területet). Ritkításkor és gyérítéskor az álló fákat számozták, és elosztás után az vágta ki, akinek jutott. Belpátfalván az 1930-as, 1940-es években az akácát is *szálában* (lábbon) osztották ki. A faállomány csökkenésével a két világháború közötti évtizedekben több közbirtokosságban először a tagokkal vagy bérmunkásokkal kitermeltették a tűzifát, és egyenlő csomókba – *méterbe* és *rakásba* – rakva osztották szét. Az épület- és szerszámfának való szálfákat azonban ekkor is lábbon osztották.

Az élőfák szétosztásakor annyi nyilast alakítottak ki, ahány erdőjog összesen volt a közbirtokosságnál. Minden kivágható fa oldalát megfaragták, és ceruzával vagy ecsettel ráírták a nyilas számát. Répáshután az 1930-as évektől *számjelkalapáccsal* ütötték be a számot. Tarvágáskor a kis parcellák határára álló fákat jelölték meg. Az egy nyilasba tartozó fákat egyenként megbecsülték, hogy egy-egy parcellába megközelítően azonos mennyiségű és értékű fa kerüljön. Az egy nyilasba tartozó szálfák ugyanazt a számot kapták. Így a fa minőségétől függően az egyik nyilasban lehetett öt darab fa, míg a másikban nyolc, esetleg tíz. A pénztáros vezette a listát, ahol feltüntették a nyilas számát és azt, hogy abban hány fa található. A többi Bükk-vidéki falutól eltérően Bükkzsércen nem egy-egy illetőségnek megfelelő nyilast alakítottak ki, hanem több erdőjogost magában foglaló *parcellát*. A tagokat úgy válogatták össze, hogy egy csoportba nyolc *páskom* (erdőjog) kerüljön. Felsőtárkányban gyakori volt, hogy amikor az összes erdőilletőséghez kialakították a nyilasokat, de még maradt kitermelhető fa, akkor

árverésre bocsátható nyilasokat is kimértek. Egerbocson a nyilasok közötti nagy minőségi különbségek miatt hagyták abba az álló fa osztását, és rátértek a közösen kitermelt fa szétosztására. A fakitermelésben ki-ki erdőjoga arányában vett részt (PETERCSÁK TIVADAR 1985. 285–286.).

A bükki falvakban mind az erdőterület, mind az álló, illetve kitermelt fa elosztása a *nyílhúzás* (*lozi tyahaju* – Répáshuta), *cédulahúzás* (Felsőtárkány) során történt. Ez az ősi elosztási mód a földközösségi határhasználatnak szinte napjainkig élő maradványa. A *nyíl* szó őrzi azt a gyakorlatot, amikor a határrészeket, szántókat és réteket nyílvesszők segítségével sorsolták ki egymás között, „nyilat húztak”. Ez a kifejezés a közbirtokosságok fahasztásainál maradt meg a legtovább, bár már nem nyilat húznak, hanem számozott cédulát, amelynek azonban a legtöbb faluban *nyíl* a neve (Répáshután *loz*). Szilvásváradon és Felsőtárkányban *cédulának* hívják. Fából készült nyílrakásból, Bogácson, Borsodnádásdon és Bükkzentkereszten emlékeznek. Ezek Bükkzsércen ujnyi széles, 4–6 cm hosszú deszkalapocskák, Borsodnádásdon 10–20 cm hosszú vesszők voltak. Bükkzsércen deszkalapra írták a nyilas számát. Borsodnádásdon akkor volt nyílhúzás, ha különböző hosszúságú vesszővel azt akarták eldönteni, hogy pl. a falu melyik végéről kezdjék az osztást. Tardonán kettétört gyufaszállal is sorsoltak (PETERCSÁK TIVADAR 1988. 32–33; 1989. 251.).

A nyílhúzást tél elején tartották az elnök házánaál vagy a községházán. A vezetőség annyi papírcédulát készített, ahány erdőjog összesen volt, s minden cédula egy-egy *nyilasnak*, illetve *méter* vagy *rakás* fának felelt meg. Rendszerint mindenki maga – esetleg néhol egy gyerek – húzta ki kalapból vagy edényből az összehajtogatott cédulákat annyiszor, ahány erdőjoga volt. A töredék jogosok többen összeálltak, és a nyílhúzás után egymás között osztották el a fát. Bükkzsércen, ahol több erdőjogost tömörítő parcellánként készítettek egy-egy nyilat, a legtöbb joggal rendelkező *parcellagazda* húzta a cédulát, majd a többi joggal osztozott. A sorsolás után a pénztáros feljegyezte a listán, hogy ki melyik nyilast húzta. A nyilasokért általában fizetni kellett a tagoknak, amiből a közös költségeket (pl. favágatás) fedezték. Diósgyőrben 1913-ban 3 korona 90 fillér vágatási díjat szedtek nyilasoként, Noszvajon 1947-ben a fa illetőségért 8 forintot és egy kg búzát fizettek (MÁDAI GYULA 1965. 135.; BOZÓ JÓZSEF 1970. 105.; PETERCSÁK TIVADAR 1988. 33.).

A közbirtokosságok gyakran árverésen is értékesítették a kivágható fa egy részét. Mikófalván és Bükkszéken, ahol zömmel akácok erdő volt, ez általában gyakorlatnak számított. A jelentkezők nyilasonként licitáltak, s a legtöbbet ígérő lett a terület fája. Felsőtárkányban 1932 őszén 374 méter előre kivágott tűzifát, Nagyvisnyón 1933 januárjában 650 m³ vegyes fát árvereztek. Bükkszéken gyakran a lábán álló szálfát is árverésen adták el. A fa lefaragott oldalára írták a vevő nevét. Ha nem tudtak megegyezni, hogy kié legyen egy-egy szebb példány, hosszabb és rövidebb pálcikával *nyilat hústak*. Többféle általános volt, hogy a faosztás után még néhány nagyobb fát szálanként elárvereztek, hogy meglegyen az áldomásra való. Bükkszentkereszten évente átlagosan 100–120 m³ hasábfát és 170–200 m³ selejtes tűzifát vágta ki, amelyből egy köbméter hasábfát és két köbméter tűzifát juttattak a tagoknak illetményként, a többi fát értékesítették (VERES LÁSZLÓ 2000. 72–73.). Mikófalván rendszeresen fizettek osztalékot a tagoknak, de Bélapátfalván 1947-ben a *jégerfa* eladásából osztottak szét 5399 forint 98 fillért a tagok között illetőség arányában (PETERCSÁK TIVADAR 1985. 260.; Heves Megyei Levéltár V-269/a/1.).

A nagyobb és jobb minőségű erdővel rendelkező közbirtokosságok évente rendszeresen juttattak fát tagjaiknak, amit maguk szállítottak haza. Az élelmes hegyvidéki nép a joga után járó fából minél kevesebbet rakott a szekérre, s azt az erdőn összeszedett gallyfával *szaporította*, így növelhette a tűzifa mennyiségét. Erre különösen az egy-két joggal rendelkezők kényszerültek. Eladásra főként a 8–10 erdőjoggal bíró módosabb gazdáknak jutott (PETERCSÁK TIVADAR 1989. 253.).

KÖZÖSEN VÁSÁROLT ERDŐK

Észak-Magyarország több vidékén volt szokás a 20. század elejétől, hogy a lakosok közösen vásároltak erdőt a falu határában nagy erdőterületekkel rendelkező uradalmaktól. A bükk, illetve a Bükk-vidéki falvak közül Szilvássváradról, Tardonáról, Bükkszékről és Egerbocsról vannak a közös erdővásárlásra vonatkozó adataink.

Szilvássváradon az 1920-as évek végén mintegy 50 gazda megvette a Csiga-dűlőt egy Peszler nevű egri birtokostól. A kb. 150 kat. holdas terület zömében erdő és legelő volt kevés szántófölddel. A kezelésére létrehozott szervezetet *csigai gazdaközönségnek* nevezték.

A bükkszékiek két alkalommal vásároltak erdőt és legelőt a falu határában, amelyek eredetileg a Puki és a Práf családok birtokában voltak. A *Puki-féle erdő* területe 188 magyar hold volt, s ez 99 bükkszéki lakos közös tulajdona lett. A *Práf-féle erdőt* az 1920-as évek második felében vásárolták. Egy 1930-as névsor szerint a 67 erdőtulajdonos birtokában 68 kat. hold volt. Egerbocson az 1920-as években húszan vettek erdőt, szántóföldet és rétet Rác Páltól, s ezt a területet *Rács-féle birtoknak* hívták. Tardonán még a 19. század végén vásároltak közösen erdőt, de 1917-ben már el is adták egy fakereskedőnek.

A közös vásárláskor a résztvevők megállapodtak abban, hogy milyen nagyságú területet kell megvenni egy *részhez*, *részvényhez* (Szilvássvárad, Tardona, Bükkszék), *illetékhez* (Egerbocs). Bükkszéken egy, Szilvássváradon két, Egerbocson tíz hold után kaptak egy jogot. A vásárlás után a szántóföldeket tulajdonosok szerint kimérték, de az erdőket és legelőket együtt kezelték, hasznukból a vásárláskor szerzett jog arányában részesedtek. Ügyeiket a közbirtokosságokhoz hasonló szervezet intézte. A szilvássváradai csigai gazdaközönségnek *elnöke* és *pénztárosa* is volt, máshol az elnök intézett minden ügyet. A fát évenként közösen termelték ki. A méterbe vagy rakásba halmozott tűzifából a vásárláskor szerzett jog alapján részesültek. A bányafát, szerfát rendszerint eladták, és a befolyt jövedelmet részarány szerint elosztották (PETERCSÁK TIVADAR 1988. 33–34.).

JUTTATOTT ERDŐK

Az 1945-ös földosztáskor vidékünk több közösségében – a nagy erdőterületekkel rendelkező uradalmak birtokából – a szántóföld mellett vagy ahelyett erdőt juttattak a rászoruló szegényeknek, nagycsaládosoknak. Az új erdőt sem osztották szét a rászorulóknak között, hanem a volt úrbéres birtokosságokhoz hasonlóan közösen kezelték. Ugyanolyan szervezeteket hoztak létre, melyeket *új erdőbirtokossági társulatnak* (Tardona), *juttatott erdőnek* (Tardona, Egerbocs), *újerdőnek* vagy *proletár erdőnek* (Felsőtárkány) nevezték. A felsőtárkányi nincstelenek és nagycsaládosok kb. 300 holdnyi erdőt kaptak az államosított érseki erdőből. Egerbocson egy-két holdat kapott egy-egy család, Tardonán általában egy-két részvényt lehetett írni. Egy részvény után egy méter fát kaptak a közös kitermelés után. Rendszerint azok juttattak erdőjoghoz az új erdőben, akik

nek a közbirtokosságban nem volt illetőségük. Ezek az új erdőbirtokosságok is a régi úrbéres birtokosságokhoz hasonlóan működtek. Az évenként juttatott fát azonban a legtöbb helyen már bérmunkásokkal vágatták ki, és méterbe rakva a vezetőség osztotta szét az illetőségek száma alapján (PETERCSÁK TIVADAR 1988. 34–35.).

A különféle közbirtokosságok a Bükk-vidéken is az 1961. évi VII. tc. alapján szűntek meg. Erdőik egy része állami tulajdonba, más része a termelőszövetkezetek használatába került. Ismerünk olyan településeket – Szarvaskő, Ózd, Sajóvárkony –, ahol az erdőbirtokosság tovább is folyamatosan működött. Az 1994. évi XLIX. törvény tette lehetővé, hogy új erdőbirtokossági társulatok alakuljanak, amelyek az erdőtulajdonosok önkéntesen választott szervezetei (PETERCSÁK TIVADAR 2000. 625.).

A KÖZÖS ÉS MAGÁNERDŐK FELÚJÍTÁSA

A 19. század végétől megjelenő országos törvények és az erdőgazdálkodást szabályozó rendeletek ellenére sok probléma volt a közbirtokossági és magánerdők újratelepítésével és gondozásával. Az 1800-as évek második felében a közös erdőkben nem ültettek csemetéket. Tárvágás után 30–40 méterenként *magfákat*, *anyafákat* hagytak, abból települt újra az erdő. Az ilyen erdőrészt *vágásnak* nevezték, és 5–6 évig nem legeltették, hogy mielőbb újrasarjadjon. A magfát csak akkor vágták ki, amikor a csemeték egy méterre megnőttek. Sokfelé az akácokban is hagytak magfát, mert jobban szerették, ha az új fa nem gyökérről hajt ki. Ezért inkább tövestől szedték ki az akácfákat. A két világháború közötti évtizedekben már sokfelé ültették a makkot, vagy az állami csemetekertekből származó csemetékkel történt a felújítás. Diósgyőrben rendszerint a lányok, asszonyok szedték *kötőbe* a tölgy- és bükkmakkot, zsákban szekérrel szállították a birtokossági elnök házához, ahol padláson tárolták a következő tavaszig. Kidobolták az ültetés idejét, s ebben a munkában a családok 12–17 éves lányai, fiái vettek részt erdőilletőségük arányában. A munkát az erdész és az erdőgazda irányította. Egymástól egy méter távolságra álltak fel a *gyükerkapával*, csakánnyal és kapával felszerelt gödörások. Az egy ásonyomnyi gödörbe dobtak a lányok 2–3 szem makkot, és kapával ráhúzták a kiemelt földet.

A facsemetéket ősszel vagy tavasszal ültették az erdész irányításával. A férfiak ásóval,

ortókapával 20–30 cm mély gödröt ástak, az asszonyok meg belerakták a facsemetét, és ráhúzták a földet. A csemetéket rendszerint 40–50 cm-re ültették egymástól, az akácfákat viszont 2–3 méterre. Noszvajon a közbirtokosságban az 1920-as években saját csemetekertje volt. Bélapátfalván 1937-ben 30 ezer csemetét ültettek el a kijelölt helyre. A legtöbb közbirtokosságban nem nagyon gondozták a befogant csemetéket, legfeljebb a környékét, a *tányért* sarlózták, pl. Bélapátfalván a fűért felébe. A bükki falvakban rendszerint meg is kapálták a csemete környékét, ezt nevezték *tányérozásnak*. Bükkzsércen a csemete környékén felövő gyomfákat és sarjakat kivágták, de a vadak ellen vessző- és töviskerítéssel, illetve más módon védték a csemetéket. Az 1950-es évektől már az állami erdőgazdaságok felügyelték a közös erdők felújítását, több helyen ők gondoskodtak a szakszerű kezeléstről, amelyért a közbirtokosságok járulékot fizettek (BOZÓ JÓZSEF 1970. 144.; PETERCSÁK TIVADAR 1992. 78.).

IRODALOM

- Bakó Ferenc (1983): Hegyek, erdők, emberek. In Kilitás a kövekről. Bükki Nemzeti Park. Szerkesztette: Sándor András. Budapest. 333–356.
- Bozó József (1970): Bükkzsérci erdők. In Népünk életéből. Szerkesztette: Zupkó Béla. Mezőkövesd. 95–189.
- Fényes Elek (1851): Magyarország geographiai szótára. I–IV. Pest
- Mádai Gyula (1965): Diósgyőri adatok a közös, népi gazdálkodás és birtoklás múltjához. Történelmi Évkönyv I. Miskolc. 125–143.
- Mádai Gyula (1984): Hagyományos erdőgazdálkodás. In Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben. Szerkesztette: Szabadfalvi József és Viga Gyula. Miskolc. 59–74.
- Petercsák Tivadar (1985): Népi erdőbirtoklás Heves megyében a XIX–XX. században. *Agria* XXI. 253–265.
- Petercsák Tivadar (1987): Egy gazdasági közösség a XX. század első felében. (A felsőtárkányi „volt úrbéres gazdaközösség”). *Agria* XXIII. 145–160.
- Petercsák Tivadar (1988): A népi erdőbirtoklás formái a Bükk-vidék falvaiban. In Fejezetek a Bükk-vidék népi kultúrájából. Szerkesztette: Bereznai Zsuzsanna–Viga Gyula. Eger–Miskolc. 26–37.
- Petercsák Tivadar (1989): Erdőhasználat a Palócföldön. In Palócok III. Szerkesztette: Bakó Ferenc. Eger. 235–331.

- Petercsák Tivadar (1992): Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század). Debrecen
- Petercsák Tivadar (1997): A magyar népi erdőbirtoklás főbb típusai a jobbágyfelszabadítás után. *Ethnographia* CVIII. 205–217.
- Petercsák Tivadar (2000): Tradíció és modernizáció a paraszti gazdasági közösségekben. In *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Szerkesztette: Cseri Miklós–Kósa László–T. Bereczki Ibolya. Szentendre. 619–636.
- Petercsák Tivadar (2000a): Paraszti közbirtokosságok, legeltetési társulatok Heves megyében. *Agria* XXXVI. 241–278.
- Soós Imre (1975): Heves megye községei 1867-ig. Eger
- Szilas Géza–Kolossvály Szabolcsné (1975): A diósgyőri kincstári uradalom erdőgazdálkodása. In *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon*. Szerkesztette: Kolossvály Szabolcsné. Budapest. 140–174.
- Veres László (1982): Az erdőbirtok szerepe a diósgyőri uradalom gazdálkodásában a 18. század második felében. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXI. 165–176.
- Veres László (2000): Bükk-szentkereszt. Budapest.
- Viga Gyula (1982): A Bükk-vidéki falvak 19. századi életmódjához. *A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXI. 231–239.
- Viga Gyula (1986): Tevékenységi formák és a javak cseréje a Bükk-vidék népi kultúrájában. Miskolc